

maşk'ta bulunduğu sırada ders verdiği birçok öğrencisi olmuştur. Bunların başında, Dimaşk'ta 633 (1235) yılında kendisinden *el-İbâne ve'l-i'lâm bimâ fi'l-Minhâc mine'l-hâlel ve'l-evhâm* adlı kitabı ile Dioskorides, Câfînûs ve Ahmed b. Muhammed el-Gâfîkî'nin basit ilâçlar hakkındaki eserlerini okuyan 'Uyûnü'l-enbâ' müellifi İbn Ebû Usaybia gelmektedir. Diğer bir Dimaşklı öğrencisi de Ebû İshak İzzeddin İbnü's-Süveydî'dir.

İbnü'l-Baytâr Doğu ve Batı Ortaçağı'nda da bilgi, görgü ve tecrübesini arttırmak ve yazacağı eserlere malzeme toplamak için üç kıtayı gezen ender müelliflerden biridir. Ayrıca topladığı, tabâbette kullanılan bitki türlerinden ve besin maddelerinden oluşan malzemeyi bütün özellikleriyle tanıtmış, adlarını Arapça, Berberice, Latince, Grekçe ve Farsça olarak yazıp karışıklığa yer vermemek için hareketlemiştir. Bilhassa öğrencisi İbn Ebû Usaybia'nın anlattıklarından hareketle onun alanında çağının en büyük âlimi olduğu kabul edilmektedir. İbnü'l-Baytâr Dimaşk'ta ansızın ölmüştür.

Eserleri. 1. el-Müfredât* (el-Câmi' li-müfredâtî'l-edviye ve'l-ağziye). Basit ilâçlar konusundaki Arapça kitapların en önemlisi ve en güvenilir olanıdır. Müellifin hayatının sonlarına doğru yazdığı bu alfabetik eserde 2353 madde yer alır. Bi-

ri XIV. yüzyılda Aydınoğlu Umur Bey adına (İÜ Ktp., TY, nr. 1204), diğeri 1681'de hekim Mehmed Rindânî tarafından (İstanbul Tıp Fak. Deontoloji Anabilim Dalı Ktp., nr. 4118) olmak üzere iki defa Türkçeye çevrilmiş, Avrupa'da XV. yüzyılın sonlarında ilgi çekmeye başlayan eser Latince, İspanyolca, Almanca ve Lucien Leclerc tarafından Fransızca'ya (I-III, Paris 1877-1883) tercüme edilmiştir. Eser İslâm dünyasında ilk defa Bulak'ta basılmış (I-IV, 1291; Bağdat 1384/1964; Beyrut 1992) ve üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. **2. Tefsîru Kitâbi Diyâşkürîdüs (Diskürîdüs)**. Arapça literatürde *Kitâbü'l-Haşâ'îş* ve *Kitâbü Hams ma-kâlât* adlarıyla bilinen Dioskorides'in beş bölümlü *Materia Medica*'sına yapılmış bir tefsirdir. Katalog mahiyetindeki eserde 550 ilâç alfabetik sırayla ve kısa açıklamalarla tanıtılmış, bu arada önceki kaynaklarda yanlış tesbit edilen Grekçe bitki ve ilâç adları da düzeltilmiştir. Kitabın ilmî neşrini Hilmi Abdülvâhid Hadra (Kahire 1986) ve İbrâhim b. Merâd (Beyrut 1989; Tunus 1990) gerçekleştirmiş, Albert Dietrich de Arapça metinle birlikte Almanca tercüme ve şerhini neşretmiştir (Göttingen 1991). **3. el-İbâne ve'l-i'lâm bimâ fi'l-Minhâc mine'l-hâlel ve'l-evhâm** (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekki, Tıp, nr. 36). Basit ilâçlar katalogu olup Ebû Ali İbn Cezle'nin aynı konudaki *Minhâcü'l-beyân fî mâ yestâ'milühü'l-insân* adlı kitabını eleştirmek amacıyla yazılmıştır. Bu eserin 131 maddesini kapsayan eleştiriler, ilâç isimlerinin ve terimlerin birbirleriyle karıştırılmış olmasına, ilâçların yanlış tanıtılmasına ve faydalarına dair verilen bilgilerin gerçeği yansıtmadığına ilişkindir. **4. el-Muğni fi'l-edviyeti'l-müfreda**. Baş, göz, kulak, ağız, göğüs, mide, bağırsak, üreme organları, hamilelik ve eklem hastalıkları ile yara, tümör ve zehirlenmeler için kullanılan ilâçları ve tıbbın âciz kaldığı durumlarda halkın başvurduğu kocakarı ilâçlarını içeren yirmi bölümden ibaret bir basit ilâçlar katalogudur. el-Melikü's-Sâlih Necmeddin'e ithaf edilen kitabın çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır; bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha (Fâtih, nr. 3633) müellifin vefatından sekiz yıl önce istinsah edilmiştir. Mehmed b. Ahmed b. İbrâhim el-Edirnevî eseri *Levâmi'u'l-hikme* adıyla Türkçeye çevirmiş ve şerhini yapmıştır (Adıvar, s. 118). **5. Mîzânü't-tabîb (tıb)**. Emir Şehâbeddin Ahmed b. İsa'nın isteği üzerine kaleme alınan kitap seksen babdan oluşmakta-

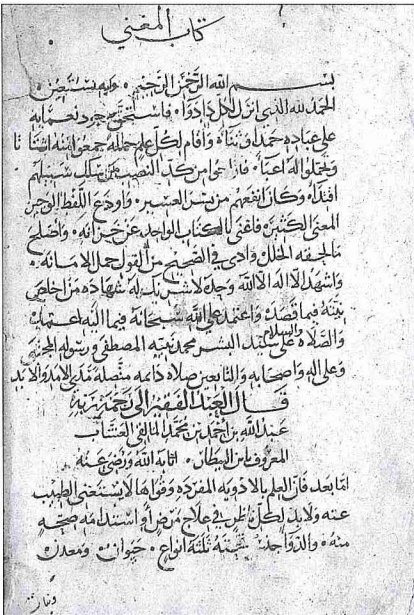
dır; bilinen tek nüshası Uppsala Kütüphanesi'ndedir (nr. 58). **6. el-Ef'âlü'l-garîbe ve'l-havâssü'l-âcibe** (İbn Ebû Usaybia, s. 602). **7. Risâle fî tedâvi's-sümûm** (Brockelmann, I, 648).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Baytâr, *Tefsîru Kitâbi Diyâşkürîdüs* (nşr. İbrâhim b. Merâd), Beyrut 1989, neşredenin girişi, s. 17-41; İbn Ebû Usaybia, 'Uyûnü'l-enbâ', s. 601-602; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 159-160; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 542; Makkarî, *Nefhu't-îtib*, II, 691-692; Keşfü'z-zunûn, I, 283, 574; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, II, 225-237; Brockelmann, *GAL*, I, 647-648; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 118; Ullmann, *Die Medizin*, s. 280-284; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 663-664; Ali Abdullah ed-Difâ', *Ishâmü 'ulemâ'i'l-Arab ve'l-müslimîn fi 'ilmi'n-nebât*, Beyrut 1405/1985, s. 253-273; a.mlf., *Ishâmü 'ulemâ'i'l-Arab ve'l-müslimîn fi 'ilmi'l-hayeûân*, Beyrut 1406/1986, s. 329-368; Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1985, s. 43-45; İbrâhim b. Merâd, *Dirâsât fi'l-mu'cemi'l-Arabî*, Beyrut 1987, s. 271-293; a.mlf., "el-Meşâdirü't-Tûnisîyye fi Kitâbi'l-Câmi' li'bni'l-Baytâr", *el-Hayâtü's-sekâfiyye*, V/8, Tunus 1400/1980, s. 117-148; Ana Maria Cabo Gonzalez, "İbn al-Baytar et son influence sur la pharmacologie occidentale du XIVème siècle", *L'occident musulman et l'occident chrétien au moyen âge* (ed. Mohammed Hammam), Riyad 1995, s. 283-290; Mustafa eş-Şihâbî, "Tefsîru Kitâbi Diskürîdüs li'bni'l-Baytâr", *MMMA*, III/2 (1957), s. 105-112; J. Vernet, "İbn al-Baytâr", *EL²* (İng.), III, 737; a.mlf., "İbn al-Baytâr", *DSB*, I, 538-539; Hüşeng A'lem, "İbn Baytâr", *DMBİ*, III, 145-147; a.mlf., "Ebn al-Baytâr", *ELr*, VIII, 6-8; Muhammed Zühayr el-Bâbâ, "İbnü'l-Baytâr", *Mevsû'atü'l-haqâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 191-197.

MAHMUT KAYA

İbnü'l-Baytâr'ın *el-Muğni fi'l-edviyeti'l-müfreda* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3633)

İBNÜ'L-BÂZİŞ, Ebû Ca'fer (أبو جعفر ابن الباذش)

Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed
b. Halef el-Ensârî el-Girnâtî
(ö. 540/1145)

Kıraat âlimi.

Rebîülevvel 491'de (Şubat 1098) Gırnata'da (Granada) doğdu. Aslen Ceyyanlı (Jaen) bir aileden olup babası gibi o da ailenin lakabı olan Bâziş'e nisbetle İbnü'l-Bâziş diye meşhur oldu. Yetişme döneminde çevredeki bazı ilim merkezlerine seyahatler yapmakla birlikte hayatı Gırnata'da geçti. Henüz yedi yaşında iken, kıraat ilminde ilk hocası olan babası Ebû'l-Hasan İbnü'l-Bâziş'ten İmam Nâfi'in râvisi Kâlûn'un rivayeti üzerine dört hatim indirdi (*el-İknâ*, I, 60). Bu arada Kur'an'ı ezberledi ve babasından fıkıh başta olmak üzere çeşitli ilimlerde faydalandı. Kurtuba'da (Cordoba) Ebû'l-Kâsım Halef

b. İbrâhîm b. Nehhâs. İşbiliye'de (Sevilla) Ebû Bekir Ayyâs b. Halef ve Ebû'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed er-Ruaynî'den kıraat okudu. Hocaları arasında Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Ceyyânî, Ebû'l-Kâsım Fazlullah b. Muhammed el-Ensârî gibi âlimler de bulunmaktadır. Kıraat ilminde 300 tariki öğrenerek uzmanlaştı (a.g.e., I, 123). Ebû Ali el-Gassânî ve Ebû Ali es-Sadeffî'den icâzet aldı. Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Hakem el-Girnâtî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hacrî, Ebû Hâlid Yezîd b. Muhammed b. Yezîd b. Rifâa el-Lahmî ve kendi oğlu Ebû Muhammed Abdülmün'im gibi şahsiyetler onun talebelerinden bazılarıdır.

Fıkıh, hadis, cerh ve ta'dîl, dil ve edebiyat gibi alanlarda da kendini yetiştiren İbnü'l-Bâziş kıraat konusuna özel bir ilgi gösterdi ve bu alanda derinleşerek zamanın önde gelen âlimleri arasında yer aldı. İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, kıraat tariklerini ondan daha titiz bir şekilde ele alan ve bu konuda daha isabetli seçim yapan bir âlim bulunmadığını söylerken (İbnü'l-Hatîb, I, 195) Zehebî Arap dilinde de önde olduğunu, İbnü'l-Cezerî ise aynı zamanda sika bir muhaddis sayıldığını zikretmiştir. Öğretim ve telif çalışmaları yanında Gırnata hatipliği görevini de yürüten İbnü'l-Bâziş 2 Cemâziyelâhîr 540'ta (20 Kasım 1145) Gırnata'da vefat etti. Ölüm tarihi 542 olarak da kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. *el-İknâ' fi'l-kırâ'âti's-seb'.* Müellifin belirttiğine göre (*el-İknâ'*, I, 48 vd.) Mekki b. Ebû Tâlib'in *et-Tebşıra fi'l-kırâ'âti's-seb'* ve Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı kitapları esas alınarak yapılmış bir çalışma olup Abdülmecîd Katâmiş'in tahkikiyle iki cilt halinde neşredilmiştir (Dimaşk 1403). İbnü'l-Bâziş eserine yeni bablar eklemiş, yer yer şerhler yapmış ve ona yeni bir düzen vermiştir. 2. *et-Turuğu'l-mütedâvele.* İbnü'l-Hatîb'in övgü ile sözünü ettiği bu çalışma müellifin vefatı sebebiyle tamamlanamamıştır. 3. *Kitâbü't-Tekbîr.* Müellif bu kitabından *el-İknâ'* adlı eserinde bahsetmektedir (II, 819). 4. *el-Fihris.* İbn Hayr'ın zikrettiği bu eserde müellif babasının şeyhlerini bir araya getirmiştir. 5. *el-Gâye fi'l-kırâ'ât 'alâ tarîka İbn Mih-rân.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, I, 48 vd., 60, 123; II, 819; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 9-26; *Tacü'l-arûs*, "bzş" md.; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 437; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 200; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), III, 1045-

1046; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 190-191; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 194-196; Fîrûzâbâdî, *el-Bûlğa fi terâcimi e'immeti'n-naħv ve'l-luğa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 60; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 83; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 338; *Keşfü'z-zunûn*, I, 140; II, 1192; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 84; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 132; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 723; Zehrâ Hüsrevî, "İbn Bâziş", *DMBİ*, III, 85-86.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBNÜ'L-BÂZİŞ, Ebû'l-Hasan (أبو الحسن ابن الباذش)

Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Halef
b. el-Bâziş el-Ensârî el-Girnâtî
(ö. 528/1133)

Nahiv âlimi.

444 (1052) yılında Gırnata'da (Granada) doğdu. Adındaki "Bâziş" kelimesinin aslı, Farsça "piyâde"nin Arapçalaşmış şekli olan "beyzak"tır. Babası Ahmed b. Halef Ceyyân (Jaen) asıllıdır. Gırnata'da Ebû'l-Kâsım İbn Ni'm Halef b. Muhammed el-Ensârî'den Nâfi' kıraatini okuyan İbnü'l-Bâziş diğer kıraatleri Ebû Ali es-Sadeffî, Ebû Dâvûd, Ali b. Abdurrahman İbnü'd-Devş, Yahyâ b. İbrâhîm el-Levâtî ve Hüseyin b. Ubeydullah b. Saïd'den öğrendi. İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Hâlid Abdullah b. Ebû Zemenîn, Ebû Ca'fer İbn Rızk, Muhammed b. Sâbık es-Sıkkî gibi hocalardan Arap dili ve edebiyatı, lugat, nahiv, kıraat ve hadis dersleri aldı. 473'te (1080) Gırnata'da tanıştığı hadis, kıraat, Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Ali el-Gassânî'nin derslerine uzun yıllar devam etti; Mürsiye (Murcia) ve Kurtuba'da da (Cordoba) hocasının derslerini dinledi. Kurtuba'da onun aracılığı ile Ebû Bekir el-Mushaffî ve Ebû Mervân b. Serrâc'dan ders aldı (İbnü'l-Ebbâr, s. 274).

İbnü'l-Bâziş Arap dili ve edebiyatı ile kıraat, hadis ricâli ve râvileri sahalarında zamanın iceri gelen âlimlerindedir. Endülüs'ün üç büyük nahiv âliminden biri olduğunu bizzat kendisi ifade etmektedir. Ayrıca onun, zamanında *Kitâbü Sîbeveyhi*'yi ezberleyen sayılı dilcilerden biri olduğu kaydedilmektedir (Dabbî, II, 546). Gırnata Ulucamii'nde imamlık yapan İbnü'l-Bâziş çeşitli eserler kaleme alarak güzel hattı ile bunları istinsah etmiş ve öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. Öğrencileri arasında oğlu Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâziş, damadı Ebû Abdullah en-Nümeyrî ile Ebû'l-Kâsım İbn Beşkûvâl, Kâdî Hasan b. Hânî el-Lahmî, Ebû'l-Velîd İbnü'd-Debbâğ, Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Fezârî, Muhammed b. Ahmed el-

Cübbâî, Ebû Hâlid Yezîd b. Muhammed b. Rifâa, Ali b. Halef el-Girnâtî, İbn Kay-sar gibi âlimler zikredilebilir. İbnü'l-Bâziş 13 Muharrem 528 (13 Kasım 1133) tarihinde vefat etti ve Bâbülbîre Mezarlığı'na defnedildi.

Oğlu Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Bâziş de kendisi gibi kıraat, Arap dili ve edebiyatı âlimi olup kıraat-i seb'aya dair yazdığı *el-İknâ'* adlı eseriyle tanınır. Onun da İbnü'l-Bâziş adıyla şöhret bulması sebebiyle sonraki kaynaklar ikisini birbirinden ayırmak için baba Ebû'l-Hasan'ı İbnü'l-Bâziş el-Evvel, oğlu Ebû Ca'fer'i de İbnü'l-Bâziş es-Sânî olarak kaydetmişlerdir.

Eserleri. 1. *Şerhu'l-Cümel.* Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *el-Cümelü'l-kübrâ* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Kahire'dedir (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Tal'at, nahiv nr. 567). Ebû Hayyân, bu şerhe İbnü'l-Bâziş'in öğrencisi Ali b. Mûsâ b. Hammâd'ın bir ta'lik yazdığını, bu ta'likin Endülüs nahiv âlimleri arasında şöhret bulduğunu söyler (*Tezkiretü'n-nühât*, s. 551). 2. *el-Bernâmeç.* Hocalarının kısa biyografileriyle onlardan okuduğu kitap ve derslere, aldığı icâzetlere dair olan eserin bazı bölümleri İbnü'l-Ebbâr'ın *el-Mu'cem*'inde yer almaktadır (s. 286).

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu'l-Kâfi fi'n-naħv* (İbnü'l-Hatîb, IV, 101), *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, *Şerhu Kitâbi'l-Mukteḍab min kelâmi'l-'Arab li'bn Cinnî*, *Şerhu'l-Uşûl li'bni's-Serrâc*, *Şerhu Kitâbi'l-İzâh li-Ebî 'Alî el-Fârisî*. Aynı zamanda şair olan İbnü'l-Bâziş'in Ebû Ali el-Fârisî'nin nahve dair *el-İzâh* adlı eserini öven didaktik bir manzumesi (Kasîde-i Hâiyye) kaynaklarda nakledilmektedir (Silefi, s. 39-40; İbnü'l-Kiftî, II, 227).

BİBLİYOGRAFYA :

Zeccâcî, *el-Cümel fi'n-naħv* (nşr. Ali Tefkîk el-Hamed), İrbid 1408/1988, neşredenin girişi, s. 26; Silefi, *Mu'cemü's-sefer* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1414/1993, s. 39-40; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, II, 425-426; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), II, 546-547; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, II, 227; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem*, Beyrut, ts. (Dâru sâdir), s. 274-277, 286; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1406/1986, s. 551-552; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, II, 315, 521; IV, 100-101, 175; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 107-108; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, s. 518-519; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 142-143; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1793; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), VII, 403-404; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 131; Sezgin, *GAS*, IX, 60, 79, 84, 91; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1983, I, 223; Zehrâ Hüsrevî, "İbn Bâziş", *DMBİ*, III, 86-87.

MUHARREM ÇELEBİ